

מִרְן הֶרֶב אֲבֵרָהִם יִצְחָק הֶכְהֵן קוֹק זַ"ל

רִיפּוּי בַּאִיסוּרֵי הַנָּאָה*

רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה ה"ח: "במד"א שאין מתרפאין בשאר איסורים אלא במקום סכנה... אבל שלא דרך הנאתן... ה"ז מותר ואפי' שלא במקום סכנה".

לשון הגמ' פסחים כ"ה: מר בר ר"א אשכחיה לרבינא דשייף לה לברתיה בגוהרקיי דערלה, א"ל אימור דאמור רבנן בשעת הסכנה, שלא בשעת הסכנה מי אמור. לשון שעת הסכנה משמע כשי' הפוסקים¹ דבעי דוקא דבמניעת אותו הדבר תהי' סכנה, א"כ הוא השעה שעושה הדבר שעת סכנה, אבל להסוברים² דכל צרכי חולה נעשים באיסורים אם יש בו סכנה, הו"ל למימר כי אמור רבנן בחולה שיי"ב סכנה. ואולי ידויק לשון שעת סכנה ע"פ הנראה מדברי הראשונים³, דלא בעי כלל שיהיה החולה מסוכן כעת, כי אם הרופא אומר שיכבד עליו חליו, אנו תולין לומר שמא יבוא לידי סכנה, אבל נראה דבזה אין עושין לו כל צרכיו כ"א אותו הדבר שיש במניעתו סכנה, והכי מסתבר מדאמרינן דין זה לגבי אכילה דיוה"כ, והשכל מחייב שאפילו אם הרופא אומר א"צ, מ"מ לעולם האכילה היא מצרכי חולה, שאם היה מותר אפילו אין במניעתו סכנה, איך יצויר אומד. ולדברינו י"ל, דכל האומד איננו כ"א באופן שהרופא אומר שעכשיו אין בו סכנה, רק עיי' המניעה אפשר שיכבד חליו, שאנו חוששים שיבא לידי סכנה בהעדרם, א"כ י"ל בכה"ג לא הותר כ"א דוקא דברים המביאים חשש סכנה בהעדרם, ולא כל צרכיו, וי"ל דה"נ הני גוהרקי לא היו רפואה מוכרחת כ"א צרכי חולה, ע"כ אמר כיון דאין כאן שעת סכנה כעת, אע"פ שאפשר שיבא החולה לידי סכנה אם ימנעו ממנו רפואותיו, אבל משום זה לא הותר כל צרכיו כ"א מה שבחסרונו יביא לידי סכנה, ועי"ז השיב דאשתא צמירתא דמיא לשעת הסכנה, ומותרים כל הצרכים.

ובהא ארווחנא לדחות מה שיש לפו"ר להביא מכאן ראי'⁴, דאי' דרבנן כדהני"א

* חלק מן הדברים כבר נדפסו בטוב ראי' (פסחים כ"ה ע"ב), אך מפאת ריבוי הדברים שנתחדשו כאן מעצם כתי"ק הדפסנו את הכל מחדש.

¹ שבת קכ"ט ע"א רש"י ד"ה דבר שאבי"ס, ועי' או"ח שכ"ח ד' בביה"ל ד"ה כל שרגילים.

² עי' ביה"ל שם.

³ תו"י יומא פ"ג ע"א, ראי"ש שם סייג וכ"כ שו"ע או"ח תרי"ח א'.

⁴ הר"ן (ו' ע"ב בדפי הרי"ף) ד"ה וראיתי, שמסתפק בדבר.

אסור לחולה שא"ב סכנה, דאם היה מותר מאי אקשי ל"י כי אמור רבנן בשעת הסכנה, דלמא ס"ל לרבינא כמ"ד דערלה בחו"ל רק מדרבנן אסור, כשמואל בספ"ק דקידושין, ומשו"ה מותר אף שלא במקום סכנה⁵, אבל אם נאמר דלא היה זה עסק של רפואה כ"א צרכי חולה... .. ודאי אסור בחולה שא"ב סכנה, ולא מצינו היתר לחולה שאב"ס כ"א דברים שיש בהם משום רפואתו, אבל לא כל צרכיו, דזה לא נאמר כ"א בחולה ש"ב סכנה, אבל אם היה משום רפואה י"ל דל"ה מקשה באמת, משום דאם יסבור כמ"ד ערלה בחו"ל דרבנן יהי מותר אפי' כדהנ"א.

והנה יש שיטות הסוברים⁶, דשלא כדהנ"א ג"כ אסור מה"ת, ומאי דמותר אפי' שלא במקום סכנה היינו דכל דבר שאינו איסור לאו כ"א איסורא בעלמא, אפי' יהי איסורא דאורייתא, מותר הוא לחולה שאב"ס, ולדידהו ודאי קשה, הרי איסור ערלה בחו"ל לכו"ע אינו מפורש בתורה, אדרבא כפי דברי הרמב"ם בפ"י מהמ"א⁷ מפורש בתורה ארץ למעט חו"ל, ועכ"פ ודאי שאינו מפורש בתורה, א"כ מאי הקשה לו כי אמור רבנן בשעת הסכנה. ולדברינו א"ש כיון דה"י רק צרכי חולה, וע"ז ודאי אין היתר לשום איסור כ"א בשעת הסכנה ממ"ש⁸.

(וברמב"ם שם) "אכל שלא כדרך הנאתן, כגון שעושים לו רטי' או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהם מר מעורב עם איסורי מאכל, שהרי אין בהם הנאה לחיך, ה"ז מותר".

מדדייק רבינו גבי איסורי מאכל לכתוב, שהרי אין בהם הנאה לחיך, ה"ז מותר. ולא כתב גבי רטי' או מלוגמא שום טעם להפטור, נראה שבא להורות לנו מה שיש להסתפק בהאי יטעם מר' כמה יהי שיעורו, דיש פנים לומר, שדי אם מערב טעם מר שפוחת את הטעם המאכל, ואין דרך לערב בו, אע"פ שעדיין יש בו הנאה, מ"מ הרי אין זה דרך ההנאה, כי הדרך הוא שלא לערב שום דבר מר באוכל, כשאין צריך לו בתור תבלין, ואדרבא נותנים דברים שמשביחין טעמו ולא שמפסידין אותו, או די"ל דמ"מ כיון שנשאר מקצת טעם אין מועיל מה

⁵ וכדברי הרמב"ן (תורת האדם, שעוועל, עמי ל"ז) וכפסק הרמ"א יו"ד קנ"ה ג'.

⁶ מ"מ בהלכות מאכלות אסורות פ"ח ה"ט"ז בדעת הרמב"ם, לח"מ מהל' מאכלות אסורות פ"י הכ"ב, מל"מ יסוה"ת פ"ה ה"ח בד"ה אבל שלא כדהנ"א, יעו"ש.

⁷ הלכה י'.

⁸ עד כאן בנדפס מכאן ואילך מכת"ק.

שעירב דבר מה, משום דדל מהכא אותו חלק הטעם הנפגם, והנח שהיה זה המאכל מתחלה בעל טעם פחות כמו שהוא נשאר אחר התערובת של הטעם המר, הרי היה חייב, לפיכך גם עכשיו אזלינן בתר טעם של האיסור הנשאר, ונקרא דרך אכילתו.

ונראה שרבינו סובר כטעם האחרון, ע"כ גבי רטיה ומלוגמא, אע"פ שיש בהם קצת הנאה מ"מ אין בו איסור תורה, משום שהוא משתמש בהם שלא כדרכן, שדרכן לאכילה והוא עושה בהם רטיה ומלוגמא, אבל כשאוכל האיסור אלא שמערב בו טעם מר הרי הוא משתמש כדרכו שהוא לאכילה ואוכל, אלא שטעם המר שהוא עירב המעורב בו גורם שנקרא שלא כדרכו, בעינן שלא תהיה הנאה לחיך.

והנה לכאורה יש להעיר ע"ד רבינו מסוגיא דפסחים במקומה⁹, דקאמר אהא דאר"א אריו"ח כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא כדרך אכילתן, למיעוטי מאי, למיעוטי שאם אכל חלב חי שהוא פטור, והדבר נראה שחלב חי יש בו מקצת טעם אלא שאין בו טעם הגון שיהיה דרך לאוכלו, א"כ ודאי קשיא מנין לרבנו לומר, דבעינן שלא תהיה הנאה לחיך, דמשמע שלא תהיה כלל הנאה לחיך כמש"כ. אמנם מדברי רש"י¹⁰ נראה, שעיקר הטעם דאוכל חלב חי מיקרי שלא כדרך הנאתו היא משום דאין דרך חלב חי כ"א למשוח עורות, ואע"פ דרש"י דייק לה על דין דהניח חלב שור הנסקל ע"ג מכתו, מ"מ י"ל דגם באוכל אין הטעם פחיתות הטעם, אלא משום דאין הדרך להשתמש לאכילה כ"א למלאכה הוי דומיא דמלוגמא, שאין קפידא בקצת הנאה, אבל אם היה מיקרי עומד לאכילה, מצד שהטעם יותר פחות ל"ה נחשב (שלא) כדהנ"א. אמנם כ"ז הוא לשיטת רש"י, אבל מדברי תוס' ד"ה פרט לאוכל חלב חי, דהקשו מחולין דף ק"ב אכל צפור בחייה, נראה דס"ל הטעם הוא מפני שהנאה של חלב חי הוא פחות מהנאת אכילת חלב מבושל, ומשו"ה מיקרי שלא כדהנ"א, דאלי"ה אין כאן קושיא מצפור, דאינה עומדת לשום דבר אחר בחייה כ"א לאכילה, אלא די"ל דתוס' ג"כ ס"ל כסברת הרמב"ם, דבעירב טעם מר לא מיקרי שלא כדהנ"א, עד שלא תהיה שום הנאה כלל, ומה שהקשו מציפור היינו דאע"פ שאין בה שימוש אחר מ"מ כיון שאין דרך לאוכלה חי מיקרי דשלא כדהנ"א, ואין הטעם בזה משום פחיתות הטעם מצד עצמה, דפחיתות הטעם היה מחשיב

⁹ כ"ד ע"ב.

¹⁰ ד"ה חלב.

דהנ"א, אם היה עכ"פ עומד כעת לאכילה, אלא דבדבר חי שראוי להתעלות ע"י בישול משו"ה אינו עומד לאכילה בחי, שהדרך הוא לתקנו בטעם המשובח, ונמצא שפחיתות הטעם הוא רק גורם לדבר שיקרא בשעה שהוא חי עדיין שלא כדרך הנאתו, אבל בעירב דבר מר במאכל שא"א לתקנו י"ל דכ"ז שיש בו הנאה לחיך מיקרי דרך הנאתו. והנה מה דחשיב גוהרקי דערלה שלא כדהנ"א כתב רש"י¹¹ משום שהיא בוסר, וי"ל דה"ט דהנאה היא פחותה מבפירות גמורים, אמנם צ"ע מפרק אלו עוברין¹² דשמן זית שלא הביא שליש הוא אנפיקונון שמשיר את השער ומעדן את הבשר, ואולי מטעם זה נקט הר"ן¹³, דהא דהוה שלא כדהנ"א הוא משום שהי' מעורב עם הפסולת, ונראה דדמי לעירב דבר מר, א"כ נראה דרש"י והר"ן ס"ל דלא כרבינו, אלא שאפילו אם הטעם הוא קצת פחות ממה שהוא ראוי מיקרי ג"כ שלא כהנ"א, ול"ב שלא תהיה הנאה כלל. אמנם יש לומר דרש"י ס"ל כיון דבוסר אינו כ"כ טוב כדבר גמור ממילא נקרא אינו עומד לכך, אבל עיקר הטעם הוא מפני שנקרא אינו עומד לכך, אבל במאכל שאין בו שייכות לומר שאינו עומד לכך, כיון שכבר נתערב, וכפי מה שהוא כעת הוא עומד לאכילה בטעם הפחות שבו, אלא שגם הבוסר אחרי תלישתם אין לתקנם, וי"ל דעכשיו עומד לכך, ואולי י"ל שהמין כללו אינו עומד כי אם להנאה גמורה דפירות גמורים, אבל על מאכל אין לקבע שם מיוחד, דעיקר הדבר הוא טעם המאכל, וגם מאכל של טעם פחות כיון שטעם יש בו עומד הוא לאכילה, ע"כ מיקרי דהנ"א כ"ז שיש בו הנאה לחיך, מיהו הר"ן ודאי נראה דלא כרבינו, אלא די"ל דכיון דאפשר לזקק השמן א"כ שוב הויה פחיתות הטעם של עירוב הפסולת רק כגורם, וסגי ג"כ בפחת מועט, ולפי"ז י"ל דיש נפ"מ אם העירוב דדבר מר הוא א"א לתקנו, שאז נקרא כדהנ"א, כ"ז שייב טעם קצת, אבל אם יהיה אפשר לתקנו, נקרא שלא כדהנ"א כשאוכל בלא תיקון, ואז גם הרמב"ם יודה דהוי שלא כדהנ"א אפילו בפחת מועט, וי"ל דמשו"ה נקט הרמב"ם משקין אותו דברים שייב מר ולא נקט אוכלים, משום דבדבר לח משכח"ל עפ"ר (כ) שא"א להפריד המר המעורב משו"ה בעינן שלא תהיה הנאה לחיך, מה שא"כ במאכל יבש, דעפ"ר אפשר לברר ואז אפילו בפחיתות טעם כ"ד מיקרי שוב אין דרך הנאתו, וכיון דרצה רבינו להשמיענו דינא דבעינן דוקא שלא תהיה הנאה כלל צייר לה במשקין.

¹¹ כ"ה ע"ב ד"ה גוהרקי.

¹² מ"ג ע"א.

¹³ ו' ע"ב בדפי הר"ן ד"ה מר בר"א.